

УДК 94:329(477.52)«193/194»

DOI: 10.31376/2411-5177-2024-8-34-45

З ІСТОРІЇ ДІЯЧІВ СУМСЬКОГО ОСЕРЕДКУ ОУН ПІД ЧАС СТАЛІНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ 1930–1940-х рр. ЧАСТИНА 1

Єпик Лариса

кандидат історичних наук, доцент кафедри туризму

Сумського національного аграрного університету

м. Суми, Україна

e-mail: larusyabarabash2017@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5160-6529>

Петренко Наталія

Ph.D., старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

м. Глухів, Україна

e-mail: petrenko@gnpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3781-6372>

Семешин Едуард

магістр історії

м. Суми, Україна

e-mail: edvardhannover@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5022-203X>

Анотація. Ця стаття є першою частиною глибокого наукового дослідження щодо історії життя осіб, що входили або були членами на вступ до Сумського осередку ОУН. Їх долі пов'язані між собою, історії переплітаються та всі поєднані однією ціллю – досягти звільнення краю від радянського гніту. **Мета:** дослідити діяльність членів Сумського осередку ОУН, їхні ідеологічні переконання, політичну боротьбу та опір сталінському режиму у 1930–1940-х рр. **Методи:** при дослідженні за темою були використані історико-хронологічний, порівняльно-історичний, біографічний методи, а також методи синтезу, аналізу, зокрема джерелознавчого аналізу архівних джерел. **Наукова новизна.** У статті на основі опублікованих досліджень і введенням в обіг нових документальних джерел простежено історію життя осіб, котрі входили в сумський осередок ОУН, були потенційними кандидатами на вступ або ж підозрювалися в співпраці із ОУН під час війни 1941–1945 рр. **Результати дослідження.** Головна увага приділяється висвітленню діяльності членів сумського осередку ОУН в 1930-х рр. під час сталінських репресій і політичних переслідувань опозиційно налаштованих громадян, фальсифікаціям органами НКВС кримінальних справ так званих «ворогів народу». Розкрито умови політичної боротьби, економічного і соціального становища того часу, які впливали на формування антирадянських поглядів педагогів, котрі виступали проти радянської влади. **Висновки.** Дослідження показало, що особи, історії яких розглянуто у цій статті, зазнали репресій у 1930–1940-х роках, та під час окупації Сум у 1941–1943 рр. співпрацювали з німецькою владою. Серед них були й педагоги, що, розчарувавшись у радянському режимі, сподівалися на звільнення України німецькими силами.

Ключові слова: націоналізм, Сумщина, репресії, контрреволюційна організація, педагогічний інститут.

Постановка проблеми. Вивчення архівно-кримінальних, особових справ, списків студентів та педагогів відкриває великі перспективи для розкриття історії життя багатьох постатей українського національно-визвольного руху на східних територіях України. Дослідження особливостей політичних переслідувань та репресій проти інтелігенції з боку радянської влади в 1930-х рр. також розкриває реалії існування суспільства в умовах панування тоталітарної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш вагомий внесок у вивченні історії сумського осередку ОУН належить історику та колишньому директору Державного архіву Сумської області Г. Іванущенко, котрий опублікував ряд наукових праць по історії національно-визвольного руху на Сумщині [11; 12; 13]. Серед оригінальних робіт, котрі вийшли в подальші роки слід відзначити праці В. Бубнова [6], К. Мацелюх [25], В. Артюха [3], сумської журналістки О. Приймач [36].

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація українських націоналістів у Сумах була заснована учасниками Середньої похідної групи, які восени 1941 р., після загибелі їхнього провідника Миколи Лемика в Миргороді, дісталися до міста. Згодом для зміцнення осередку до Сум перевели підпільників із Вінниччини. На чолі сумського осередку ОУН стояли С. С. Сапун і Г. І. Сергієнко. Із осіб, котрі в дослідженні Г. Івануценка названі потенційними кандидатами на вступ до ОУН, або ж мали близькі зв'язки із С. С. Сапуном, найбільший інтерес в рамках дослідження представляють наступні особи: М. І. Голубова, Н. Ю. Шерстюк, Г. Я. Гермаш, П. Н. Абрамович і М. Я. Саленко [13, с. 16, 118]. В ході вивчення архівних документів вдалося встановити, що частина із них працювала в Сумському педагогічному технікумі (СПТ), створеному на його базі Сумського інституту соціального виховання (СІСВ), реорганізованому в 1933 р. в Сумській державній педагогічній інститут (СДПІ). Розглянемо долі цих та інших осіб детальніше

Ніна Юхимівна Шерстюк народилася в 1894 р. в с. Нижня Сироватка (нині Сумський р-н) [29, с. 33]. Її батько, Юхим Трохимович Шерстюк працював завідувачим школою в селі, а мати – Любов Костянтинівна – вчителькою. Під впливом відомого педагога Б.Д. Грінченко (в 1884-85 рр. він працював вчителем в с. Нижня Сироватка) захопилися національно-патріотичними ідеями і в такому ж дусі виховали своїх дітей [35, с. 35]. Разом з її братом Василем в одному класі земської школи в с. Нижня Сироватка навчався Я.А. Мамонтов, котрий в подальшому став відомим драматургом і поетом. Пізніше вони разом вступили до Дергачівської хліборобської школи під Харковом. Їх дружбу перервала передчасна смерть Василя в 1922 р. від виснаження під час роботи на Іванівській сільськогосподарській дослідній станції над підвищенням врожайності [27, с. 647].

Ю. Самброс описує, що до війни Н. Ю. Шерстюк працювала вчителькою в школі № 3 м. Суми [34, с. 167], але не пише про її чоловіка. Микола Гаврилович Полницький народився 1894 р. в м. Суми. В 1921 р. був заарештований надзвичайною комісією за підозрою в службі у білій армії. Через 2 місяці

звільнений [8, арк. 82]. На момент арешту 21 квітня 1938 р. М. Г. Полницький працював вчителем школи № 3. В складі його сім'ї були мати, син і дружина Н. Ю. Шерстюк [8, арк. 128зв]. 24 квітня М. Г. Полницький був засуджений до вищої міри покарання і невдовзі розстріляний. Його син Сергій був учасником війни 1941-1945 рр., а Н.Ю. Шерстюк пережила німецьку окупацію. Працювала в жіночій гімназії м. Суми до вересня 1942 р. В 1957 р. добивалася реабілітації чоловіка. Про його долю нічого не знала. Померла в 1968 р. [28, с. 802].

Ю. П. Самброс пише, що в 1920 р. в Охтирці познайомився «з двома молодими студентами, що недавно скінчили гімназію: Борисом Давидовичем Давидовим (як письменник він пізніше став відомий під псевдонімом Антоненко-Давидович) і Григорієм Івановичем Сергієнком» [34, с. 115]. В архівах зберігається особова справа студента СДПІ Григорія Івановича Сергієнка. В ній міститься заява від 10 серпня 1937 р. до дирекції інституту із проханням зарахувати його на фізико-математичний факультет і його автобіографія (російською мовою) [19, арк. 2, 2зв.].

В автобіографії вказується, що Григорій Сергієнко народився 24 січня 1898 р. в Охтирці в родині селянина. У 1917 р. закінчив навчання у Охтирській гімназії, у якій вчився на стипендії від міської управи. Вступив на навчання у Харківський університет на фізико-математичний факультет, який так і не закінчив. 1918 р. був запрошений працювати викладачем до Охтирської гімназії та Охтирське вище початкове училище, де викладав українську мову та математику. З 1920 по 1922 рр. був заступником завідувача Охтирського повітового відділу народної освіти, а також завідувачем початкового училища, потім технікумом, не перериваючи викладацької діяльності. У 1923 р. губернським відділом народної освіти Сергієнко був призначений окружним інспектором технічної освіти у місті Суми і водночас завідував профшколою до травня 1930 р. З половини 1930 р. був призначений заступником директора Сумського автодорожнього технікуму, а у жовтні 1932 р. у зв'язку з переведенням технікуму в Полтаву, був запрошений на Сумський машинобудівний завод ім. Фрунзе як заступник начальника школи ФЗУ з виробничого та теоретичного навчання. У лютому 1937 р. Сергієнко наказом по заводу був призначений заступником директора школи майстрів соцпраці того ж заводу [19, арк. 2].

Сергієнко займався активною громадською роботою, зокрема у Охтирці з 1920 р. був членом повітового правління спілки працівників освіти та соціальної культури, членом міської ради. У Сумах з 1923 по 1929-й рік був уповноваженим від профспілки робітників в кооперацію. На заводі був членом цехового комітету. У 1920–1922 рр. був членом редколегії педагогічного журналу «Наша Освіта», у Сумах в журналах – «Освіта» та «Кооперація Сумщини» [19, арк. 2зв].

П.Н. Абрамович в своїх свідченнях 31 жовтня 1944 р. згадував, що Г.І. Сергієнко притримувався ідеології Б.Д. Грінченко і наслідував героїв його творів. Відтак, можна спостерігати певну схожість в поглядах Г.І. Сергієнко і Н.Ю. Шерстюк. Борис Антоненко-Давидович також закінчив Охтирську гімназію в 1917 р. і навчався на фізико-математичному факультеті Харківського університету, який не закінчив. Пізніше Б. Антоненко-Давидович згадував:

«Моїми настільними книжками стали словник Грінченка й збірка приказок та прислів'їв Номиса» [2, с. 180]. Ю. П. Самброс згадує в своїх мемуарах, що, остерігаючись репресій, він був змушений в 1937 р. знищити як крамольний матеріал словник Б. Д. Грінченко, котрий йому було особливо шкода [34, с. 372]. Він особливо не акцентував в спогадах на творчості відомого українського педагога і, можливо, не перебував під таким сильним впливом світогляду Б. Д. Грінченко, як інші його знайомі. Слід зазначити, що Ю. Самброс на все життя зберіг дружбу із Б. Антоненко-Давидовичем. Останній в одному із своїх листів в липні 1970 р. згадував про свою поїздку за Урал в гості до Ю. П. Самброта [1, с. 38].

Зовсім по іншому склалося його відношення до Г. І. Сергієнко. Ю. П. Самброс пише про нього в мемуарах: «Наявний загальний розвиток, культурність, розум, начитаність, високе знання української мови й відданість українському визвольному рухові робили його достойним товаришем. А хвороблива честолобність і цупкий потяг до влади, до керування іншими зробили з нього доброго адміністратора, що прекрасно вмів тримати людей у руках і, крім того, добре давав лад з господарськими справами. При чому себе ніколи не забував: він перший і єдиний з нас (крім, пізніше хіба Матвія) найкраще обставив своє життя: завів мешкання з умеблюванням, послугами тощо. Практичність, власна користь – ось що завжди визначало його, хоч і в стриманих, умілих межах. Спочатку, в перші роки нашої дружби, Гриць був нашим найближчим спільним товаришем. Пізніше, з ускладненням обставин, коли іноді визирали й інші сторони його душі й характеру, й особливо, коли виникла навіть підозра в можливості таємного зв'язку Гриця з органами політичного розшуку, наші дружні відносини з ним значно охололи...

Ми добре товаришували з ним, але все ж таки не любили його, підсвідомо вгадуючи в його душі холодне, отруйне серце властолюбця-егоїста. Коли доля розкидала нас усіх нарізно, ми, тісне сузір'я, назавжди зберегли між собою нашу дружбу, лише з Грицем у всіх нас вона якось механічно, сама собою, легко обірвалася. Цікаво, що життя вповні підтвердило правильність нашого підсвідомого неповного довір'я до Гриця. Він вивершив своє життя таємним брехливим донощиком на нас, на його близьких друзів, облудно оббріхуючи Бориса, Матвія, мене, Хому, Юрка Миргородського й багатьох інших знайомих, а також зробився й зрадником батьківщини. Під час окупації України гітлерівцями в 1942-44 роках він зробився в Сумах німецьким чиновником, заступником бургомістра, грабував майно у людей і обставляв награбованими речами та меблями своє житло. Його дружина Шура розказувала пізніше, що жив він тоді «добре», що приватні хазяї й підприємці, задобрюючи, залюбки частували його, водили по ресторанах, робили йому подарунки. При поверненні радянської влади його за все це й за службу в німців засуджено на 25 років каторги» [34, с. 122-123].

Оцінка Ю. П. Самброта відображає його суб'єктивний погляд, але це свідченням людини, котра близько, впродовж багатьох років знала Г. І. Сергієнко. Сам Ю. П. Самброс в своїх спогадах прямо пише, що він комуніст, маючи на увазі не партійну приналежність (ніколи не був членом партії), а свої

переконання [34, с. 9]. Вивчення біографій викладачів СПТ показує, що багато із них мали широкий досвід політичної роботи в минулому і по мали стійкі комуністичні переконання. Але в подальші роки вони були заарештовані, обвинувачені в тому числі і в націоналізмі. Так, Ріша Давидівна Аснович (23.02.1902–1989), уродженка м. Орша, Білорусь, брала активну участь в революційних подіях і в 1917–1918 рр. займалася організацією комсомольських організацій. В 1921–1925 рр. вона навчалася в академії комуністичного виховання ім. Крупської, а із 15 вересня 1925 р. Р. Д. Аснович була тимчасово призначена викладачем суспільствознавчого циклу СПТ [20, арк. 190]. В листопаді 1937 р., проживаючи в Києві, була виключена із партії за *«втрату партійної пильності у зв'язку із арештом чоловіка»*, невдовзі заарештована та засуджена на 8 років таборів. Відтак, далеко не всі педагоги, репресовані в 1930-х рр. по звинуваченню в націоналізмі, дійсно мали подібні погляди. Політичні переслідування і репресії проти них були в значній мірі наслідком боротьби за владу в партійних верхах і величезною кількістю наклепів.

Матеріалів (окрім кримінальної справи), котрі могли б охарактеризувати Г. І. Сергієнка в довоєнні роки не так вже й багато. В певній мірі під впливом Г. І. Сергієнка сформувалися національно-патріотичні погляди І. П. Лозов'яги (він же Іван Багрянний) [38, с. 35]. Ю. П. Самброс пише, що був редактором в часописі «Наша освіта», публікував статті там [34, с. 202]. Як зазначає Н. С. Подоляка, до складу редакційної колегії часопису «Наша освіта» входили відповідальний редактор П. Вовченко (директор СПТ), Г. Попова (викладач СПТ та СІСВ), загальний редактор І. Левченко (викладач СПТ і СІСВ) і секретар О. Теодорович (О.М. Теодорович та його брат репресовані в роки «великого терору») [31, с. 450]. Г. І. Сергієнко також був причетний до редагування цього часопису.

У газеті «Плуг і Молот» в лютому 1932 р. писалось, що завідувач учбової частини Сумського шляхобудівельного технікуму Сергієнко виражав невдоволення, що, мовляв, *«політгодини не оплачуються і походять поза академічно. Керувати ними яось не приємно. Працюють там студенти самі й гаразд»* [10].

В свідчення Г. І. Сергієнко від 5 червня 1945 р., вперше опублікованим Г. Іванущенком, згадується, що в листопаді 1941 р. С. С. Сапун отримав згоду від завідуючого відділом освіти Сумської міської управи В. О. Ніца на відкриття в місті приватної української гімназії. З цього приводу Сергієнко запросив Сапуна до себе на квартиру. За словами Г. І. Сергієнка, він деякий час після окупації м. Суми німцями не мав роботи і звертався з цієї причини до В. О. Ніца [13, с. 13, 92].

П. Н. Абрамович у своїх свідченнях від 19 жовтня 1944 р. стверджує, що Г. І. Сергієнко повинен був працювати викладачем в чоловічій гімназії та інспектором, але цього не сталося. Члени шкільної ради Є. І. Семейкін, Є. П. Попов та І. В. Милованов виступили проти цього, оскільки вважали Г. І. Сергієнка *«яскраво вираженим націоналістом»*. Зі слів П. Н. Абрамовича, Сергієнко перед завідувачем Народної освіти Ніцом протестував проти політики зазначених членів шкільної ради. Абрамович не знав деталей цього конфлікту, а

до війни особисто не знав Сергієнка. За словами П. Н. Абрамовича, до війни Г. І. Сергієнко працював інспектором Сумського обласного ВНО. Із лютого до 18 вересня 1942 р. Г. І. Сергієнко працював замісником бургомістра м. Суми. З його слів, в березні-квітні 1942 р. ним були зміщені із своїх посад згадані Є. П. Попов, Є. І. Семейкін та І. В. Милованов [13, с. 13, 92, 95, 97]. Г. І. Сергієнко, після відвоювання Сумщини радянськими військами, після мобілізації до лав армії був заарештований за співпрацю з німцями.

Слід зазначити, що рідні згаданих вище осіб стали жертвами сталінських репресій. Так, Іван Васильович Милованов, втратив доньку, котра разом із чоловіком в 1937 р. була вислана [9, с. 34]. Олександра Іванівна Милованова, на момент арешту 27 вересня 1937 р. студентка Харківського медичного інституту, була засуджена на 8 років таборів як дружина «ворога народу» [33, с. 624]. Євген Іванович Семейкін – це батько астронома Бориса Семейкіна, котрий в квітні 1938 р. був заарештований органами НКВС і засуджений до розстрілу [4, с. 134].

Є. І. Семейкін працював в колишній Сумській приватній гімназії, котра була перетворена в школу № 4 [18, с. 59]. Як відмічає Л. В. Корж, в будівлі школи в 1924 р. були організовані педагогічні курси, на базі яких був пізніше створений Сумський педагогічний технікум [17, с. 15]. Відомо, що СІСВ розміщався за адресом – м. Суми, вул. Радянська, 9 [30], а СДПІ – вул. Радянська, 11 [5]. В списку будівель, розміщених під евакуаційний госпіталь в 1944 р., згадується будівля школи № 4 з адресою – вул. Радянська, 12. Декілька викладачів СПТ і СІСВ працювали за сумісництвом в школі № 4, а директором школи в 1930-ті роки був С. В. Зінченко. Г. М. Іванущенко пише, що С. С. Сапун до війни працював вчителем в школі № 4 м. Суми [12, с. 10]. В книзі В. Бубнова зазначається, що в 1939 р. разом із сім'єю С. С. Сапун *«поселяється на вул. Петропавлівській, 89 (у той час Радянська, 45) і вчителює в школі № 3. Цей навчальний заклад знаходиться майже поруч, у корпусі колишнього реального училища. Відразу після війни сюди переселяється школа № 4, отож дехто помилково вважає, що Сапун вчителював саме в школі № 4»* [6, с. 20].

Серед викладачів СІСВ/СДПІ відомо декілька осіб, заарештованих за підозрою в співпраці з ОУН. Так, Михайло Іванович Хорунжий (8.11.1902-16.05.1986) після звільнення з-під арешту по справі СБУ, переїхав в м. Суми, працював в СІСВ і на робітфаци [22, арк. 217]. Звільнений з роботи наказом № 212 від 10 жовтня 1932 р. за власним бажанням [14, арк. 61зв.]. В другій половині 1940-х рр. він був репресований за нібито співпрацю із ОУН [37], однак його діяльність мало пов'язана із Сумщиною. Історія життя П. Н. Абрамовича була детально висвітлена в дослідженні К. Мацелюх [25, с. 156].

Під час арештів по справі «СБУ» П. Н. Абрамович опинився в числі списків представників опозиційно налаштованої інтелігенції, котрих передбачалося затримати. У зв'язку із цим він виїхав в м. Суми, де працював із 1931 до 1933 р. в СІСВ. Наказом № 354 від 24 серпня 1933 р. по СДПІ він згадується в числі викладачів, звільнених з інституту як «соціально-ворожі елементи» [15, арк. 22, 22зв.]. У 1935-1937 рр. П. Н. Абрамович працював в Ніжинському педінституті, звідки був звільнений по цій же причині. Знову повернувся до м. Суми, де деякий час був безробітним, а в 1938 р. влаштувався

вчителем в залізничній школі № 65. 20 червня 1944 р. заарештований і засуджений до 15 років каторжних робіт.

Показово, що серед викладачів СПТ, СІСВ та СДПІ було багато колишніх боротьбистів, в тому числі С. І. Панченко, Г. П. Попова, П. А. Гудзенко. Директор СДПІ Павло Аристархович Гудзенко, знятий з посади в 1933 р. за *«незабезпечення більшовицьким керівництвом в педінституті»* [32, арк. 11-12], в своїй автобіографії писав, що *«політичній роботі став приймати участь 1917 р., ще під час перебування в військовій частині під час імперіалістичної війни. Належав до нового крила укр[аїнської] с[оціал]-д[емократії], увійшов при злитті в 1919 р. в Ком[уністичну] партію (боротьбистів). В 1919 р. в КП(б)У»*. В пресі він згадується в 1917 р. як секретар військової української Ради південно-західного фронту [26]. Як зазначає О. В. Лук'яненко, А. Гудзенко, звільнений з посади директора СДПІ, у зв'язку із серцевою хворобою (розширення аорти та міокардит) звернувся до партії з проханням надати йому відпустку для лікування в Сочі [23, с. 322].

Показовою стала історія подружжя Олександра Івановича і Ганни Павлівни Попових, котрих дуже добре знав Ю. П. Самброс. Він переховувався в них після втечі з білої армії. О. І. Попов, як згадував Ю. Самброс, неодноразово зазнав політичних переслідувань в 1930-х рр., а після окупації німцями в 1942-1943 рр. м. Харкова, став митрополитом Харківського автокефального собору, а в подальшому евакуювався з німцями [34, с. 106]. Відомо, що під час гітлерівської окупації м. Харків О. І. Попов очолював Раду українського товариства «Просвіта» і, вірогідно, був пов'язаний із харківським осередком ОУН [24]. О. І. Попова та Г. Н. Попова розійшлися, але зберегли добрі стосунки [34, с. 110].

Г. П. Попова, була аспіранткою Харківського інституту народної освіти і працювала асистентом там же. Звільнилася у зв'язку із хворобою. Із 1 вересня 1929 р. – викладач педагогіки 1-го розряду в СПТ. Із жовтня 1930 р. до 15 серпня 1932 р. завідувала кафедрою педагогіки СІСВ на посаді професора педагогіки. 4 червня 1932 р. Г. П. Попова звернулася із заявою до тодішнього директора СІСВ П. А. Гудзенко, в якій просила звільнити її з роботи у зв'язку із хворобою (язва) для виїзду на лікування в Крим [21, арк. 34]. Наказом № 204 по СІСВ від 25 вересня 1932 р. була звільнена із роботи в інституті [14, арк. 58]. Під час війни 1941-1945 рр., опинившись в окупації в Криму, Г. П. Попова перебувала під загрозою з боку гітлерівського режиму як комуністка. В повоєнні роки вона деяких час працювала директором Кримського інституту удосконалення вчителів, вийшла на пенсію, живучі в Криму [34, с. 110]. В 1940 р. була удостоєна звання заслуженої вчительки РРФСР [7, с. 145].

Ю. Самброс пише, що *«особливо близько я зійшовся з лікарем Григорієм Яковичем Гермашем, в якому я здобув щирого друга тих часів»* [34, с. 106-108, 113]. Г. Я. Гермаш народився 23 січня 1899 р. в с. Малий Вистороп Сумської обл. в селянській сім'ї. Його сім'я складалася з батька, матері, семи синів і двох доньок. З 1923 р. господарство було поділено між трьома братами. В 1910-1918 рр. навчався в Лебединській гімназії, в 1920-24 рр. – в Харківському медичному університеті. Із 1923 р. працював в якості лікарі-стажера в Сумській дитячій лікарні [21, арк. 210, 210зв., 213]. Із 15.12.1924 р. до 01.09.1930 р.

працював лектором анатомії, фізіології і педології в СПТ і, за сумісництвом, в Сумській окружній інспектурі охорони здоров'я в галузі педіатрії і терапії, а в подальшому в СІСВ і СДПІ. Звільнився із роботи 23.07.1934 р. за власним бажанням [21, арк. 216]. В монографії Л. В. Корж, де опублікована його біографія, зазначається, що Г. Я. Гермаш був автором чисельних публікацій в педагогічному журналі «Шлях освіти» [17, с. 38]. На момент його роботи в СПТ сім'я складалася із матері, сина і племінниці. Ю. П. Самброс згадував, як Г. Я. Гермаш, ставши студентом в Харкові, спостерігав *«гризню, політичний цинізм, у багатьох випадках і кар'єризм»*, котрі точилися між місцевими партійцями [34, с. 184]. Його брат був репресований за націоналістичну діяльність [13, с. 102].

В січні 1940 р. в сім'ї Г. Я. Гермаша сталася трагедія. Син Юрій від першого шлюбу покінчив життя самогубством. Про цей випадок була опублікована стаття в газеті «Більшовицька зброя». З його матір'ю, Ніною Олександрівною, Г. Я. Гермаш розійшовся, коли Юрі було 5 років. Юра залишився з матір'ю в Харкові, котра вдруге вийшла заміж. Пішли ще діти. Мати вислала сина до батька на канікули, а з 1936 р. – на постійне проживання. Він погано ладнав із мачухою П. А. Кучменко. За доведення Юрія до самогубства *«безперервним цькуванням»* народний суд 4-ї дільниці м. Сум присудив П. А. Кучменко 5 років таборів і Г. Я. Гермаша до 2-х років ув'язнення. Павліна Андріївна Кучменко народилася 1910 р. в с. Квитка Київської обл. Вона була студенткою природничого факультету СДПІ, однак наказом № 101 від 4 червня 1936 р. була недопущена до державних іспитів через академічну заборгованість з біології, хімічної технології та історії педагогіки. І, після складання заліків з української мови, рекомендувалася на роботу в неповну середню школу [16, арк. 274]. Г. Я. Гермаш був заарештований 24 квітня 1946 р., але в подальшому звільнений з-під арешту. Докладніше розглянемо історію інших персоналій у наступній частині.

Висновки. У результаті проведеного дослідження, на прикладах конкретних персоналій, бачимо, що ті особи, які зазнали репресій у 1930–1940-х рр., під час окупації міста Суми 1941–1943 рр. в ході Другої світової війни співпрацювали з німецькою окупаційною владою. Серед них були й педагоги, котрі входили до обласного осередку ОУН, або ж були потенційними кандидатами на вступ. Пізнавши на власному гіркому досвіді реалії сталінського тоталітаризму, вони пішли на співпрацю із німцями, сподіваючись, що німецькі війська назавжди звільнять Україну від радянського ярма. Подальші розвідки з теми будуть опубліковані у наступному випуску журналу.

Література

1. 200 листів Б. Антоненка-Давидовича / Упоряд. Дмитро Чуб (Дмитро Нитченко). Мельбурн, 1986. 272 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Тонни і грам. *В літературі й коло літератури*. Київ, 1964. С. 164–192.
3. Артюх В. «Просвіти» Сумщини в 1917–1923 рр.: монографія. Суми: Триторія, 2024. 222 с.

4. Бальшев М. Sic Itur Ad Astra: Научная биография и трагическая судьба астронома Бориса Евгеньевича Семейкина (1900–1938). *Историко-астрономические исследования*. 2018. Т. 40. С. 127–169.
5. *Більшовицька зброя*. 1938. № 243. 22 жовтня
6. Бубнов В. Суми у 1941–1943 рр. Офіціоз та дійсність. Суми, 2010. 76 с.
7. Вавілов І. Піонерія України 1917–1941: Збірник. Документи, фотографії, спогади. Київ, 1979. 318 с.
8. Дело М. Г. Полницкого. *Державний архів Сумської області (Далі – ДАСО)*. Ф. Р-7641. Оп. 1. Спр. 531. 192 арк.
9. Дело по обвинению Милованова И. В. *ДАСО*. Ф. Р-4117. Оп. 5. Спр. 8. 44 арк.
10. За якість і чистоту марксо-ленінського виховання. *Плуг і Молот*. 1932. № 25. 10 лютого.
11. Іванущенко Г. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси. Суми, 2001. 192 с.
12. Іванущенко Г. ОУН-УПА на Сумщині: Т. 1 / Державний архів Сумської області. Київ: Українська видавнича спілка ім. Юрія Липи, 2006. 156 с.
13. Іванущенко Г. ОУН-УПА на Сумщині: Т. 2 / Державний архів Сумської області; Центр досліджень визвольного руху. Суми, 2009. 232 с.
14. Книга приказов (1931 – 1933 г.). *ДАСО*. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 234.
15. Книга приказов (1933 г.). *ДАСО*. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 235.
16. Книга приказов (1936 г.). *ДАСО*. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 239. 303 арк.
17. Корж Л. Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. Суми, 1999. 88 с.
18. Кудінов Д. Приватна чоловіча гімназія Ізмайлова в Сумах: історичний нарис. *Старожитності Лукомор'я*. 2023. № 6. С. 43-60. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.6.239>
19. Личное дело Г. И. Сергиенка. *ДАСО*. Ф. Р-2817. Оп. 2. Спр. 684. 11 арк.
20. Личные дела преподавателей. *ДАСО*. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 229. 230 арк.
21. Личные дела преподавателей. *ДАСО*. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 231.
22. Личные дела преподавателей. *ДАСО*. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 232. 233 арк.
23. Лук'яненко О. «Найближчі друзі партії»: колективи педагогічних вишів України в образах щодення 1920-х – першої половини 1960-х років: монографія. Полтава, 2019. 658 с.
24. Марочко В. Попов Олександр Іванович. URL: <https://cutt.ly/JeCgi3t0> (дата звернення: 24.09.2024).
25. Мацелюх К. Освітньо-культурна діяльність П. Н. Абрамовича (1904–1943). *Ніжинська старовина*. 2013. Вип. 16. С. 155–163.
26. *Нова рада*. 1917. № 171. 25 жовтня.
27. Петров Г. Він спокою собі не дозволяв. *Петров Геннадій. Щоденники. Нариси. Статті*. Суми, 2016. С. 645–650.
28. Петров Г. Кризь імперські тортури. *Петров Геннадій. Щоденники. Нариси. Статті*. Суми, 2016. С. 800–802.
29. Петров Г. Слідами таланту. *Петров Геннадій. Щоденники. Нариси. Статті*. Суми, 2016. С. 32–34.
30. *Плуг і Молот*. 1932. № 165. 15 липня.
31. Подоляка Н. Роль педагогічних часописів 20-х років ХХ ст. в утвердженні більшовицької ідеології радянської системи освіти на Сумщині. *Сіверщина в історії України*. Київ, 2013. Вип. 6. С. 450–453.
32. Протоколи засідань секретариата ГК КП(б)У. *ДАСО*. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 27. 18 арк.
33. Реабілітовані історією. Харківська область. Книга третя. Ч. 2. Київ, 2016. 832 с.
34. Самброс Ю. Щаблі. Мій шлях до комунізму: мемуарні нариси. *Сучасність*, 1988. 432 с.
35. Соколова А. Внесок Я. А. Мамонтова у розробку питань теорії і практики формування естетичної культури особистості: монографія. Харків, 2017. 138 с.

36. Справа Сапуна у 1938 р. *Історичний блог Олени Приймач*. URL: <https://cutt.ly/aeCfsfOw> (дата звернення: 12.09.2024).

37. Хорунжий Ю. Про великих без «скандалу». URL: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=744 (дата звернення: 12.09.2024).

38. Шугай О. Іван Багрянний, або, Через терни Гетсиманського саду. Київ, 1996. 478 с.

FROM THE HISTORY OF THE FIGURES OF THE SUMY BRANCH OF THE OUN DURING THE STALINIST REPRESSIONS OF THE 1930–1940S. PART 1

Yeryk Larysa

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Tourism,
Sumy National Agrarian University
Sumy, Ukraine

e-mail: larusyabarabash2017@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5160-6529>

Petrenko Nataliia

Ph.D. in History, senior lecturer of the Department of History, Law and Teaching Methods
of the *Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*
Hlukhiv, Ukraine

e-mail: petrenko@gnpu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3781-6372>

Semeshyn Eduard

Master of History
Sumy, Ukraine

e-mail: edvardhannover@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5022-203X>

Abstract. *This article is the first part of an in-depth scientific study of the life histories of individuals who were members or were members of the Sumy branch of the OUN. Their destinies are interconnected, their stories are intertwined, and all are united by one goal – to achieve the liberation of the region from Soviet oppression. Purpose: to investigate the activities of members of the Sumy branch of the OUN, their ideological beliefs, political struggle, and resistance to the Stalinist regime in the 1930s and 1940s. Methods: historical-chronological, comparative-historical, biographical methods, as well as methods of synthesis and analysis, in particular source-scientific analysis of archival sources, were used during research on the topic. Scientific novelty. Based on published research and the introduction of new documentary sources, the article traces the life history of individuals who were members of the Sumy OUN cell, were potential candidates for membership, or were suspected of collaborating with the OUN during the war of 1941–1945. Results. The main attention is paid to the coverage of the activities of members of the Sumy branch of the OUN in the 1930s during Stalin's repressions and political persecution of opposition-minded citizens, the falsifications of criminal cases of the so-called "enemies of the people" by the NKVD bodies. The conditions of the political struggle, the economic and social situation of that time, which influenced the formation of anti-Soviet views of teachers who opposed the Soviet government, are revealed. Conclusions. The study showed that the individuals whose stories are discussed in this article were subjected to repressions in the 1930s–1940s, and mainly because of this, they collaborated with the*

German authorities during the occupation of Sumy in 1941–1943. Among them were teachers who, disillusioned with the Soviet regime, hoped for the liberation of Ukraine by German forces.

Keywords: nationalism, Sumy region, repressions, counter-revolutionary organization, pedagogical institute.

References

1. 200 lystiv B. Antonenka-Davydovycha [200 letters from B. Antonenko-Davydovych](1986) / Uporiad. Dmytro Chub (Dmytro Nytychenko). Melburn. 272 s. [in Ukrainian].
2. Antonenko-Davydovych, B. (1964). Tonny i hram [Tons and grams]. *V literaturi y kolo literatury*. Kyiv. S. 164–192 [in Ukrainian].
3. Artiukh, V. (2024). «Prosvity» Sumshchyny v 1917–1923 rr.: monohrafiia [«Enlightenment» of Sumy Region in 1917–1923: monograph]. Sumy: Trytoriia. 222 s. [in Ukrainian].
4. Balyshhev, M. (2018). Sic Itur Ad Astra: Nauchnaya biografiya i tragichestskaya sudba astronoma Borisa Evgenevicha Semejkina (1900–1938) [Sic Itur Ad Astra: The Scientific Biography and Tragic Fate of Astronomer Boris Evgenievich Semeykin (1900–1938)]. *Istoriko-astronomicheskie issledovaniya*. T. 40. S. 127–169 [in Russian].
5. Bilshovytska zbroia [Bolshevik weapons] (1938, Zhovten 22). № 243. [in Ukrainian].
6. Bubnov, V. (2010). Sumy u 1941–1943 rr. Ofitsioz ta diisnist [Sumy in 1941–1943. Officiality and reality]. Sumy. 76 s. [in Ukrainian].
7. Vavilov, I. (1979). Pioneriia Ukrainy 1917–1941: Zbirnyk. Dokumenty, fotohrafii, spohady [Pioneering Ukraine 1917–1941: Collection. Documents, photographs, memories]. Kyiv. 318 s. [in Ukrainian].
8. Delo M. G. Polnickogo [The case of M. G. Polnitsky]. Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti (Dali – DASO) (F. R-7641. Op. 1. Spr. 531. 192 ark.) [in Russian].
9. Delo po obvineniyu Milovanova I. V. [The case against Milovanov I. V.]. DASO (F. P-4117. Op. 5. Spr. 8. 44 ark.) [in Russian].
10. Za yakist i chystotu markso-leninskoho vykhovannia [For the quality and purity of Marxist-Leninist education] (1932, Liutyi 10). Pluh i Molot. № 25 [in Ukrainian].
11. Ivanushchenko, H. (2001). Zalizom i kroviu. Istoryko-dokumentalni narysy [With Iron and Blood. Historical and Documentary Essays]. Sumy. 192 s. [in Ukrainian].
12. Ivanushchenko, H. (2006). OUN-UPA na Sumshchyni: T. 1 [OUN-UPA (Organization of Ukrainian Nationalists – Ukrainian Insurgent Army) in Sumy Region: Vol. 1] / Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti. Kyiv: Ukrainska vydavnycha spilka im. Yuriiia Lypy. 156 s. [in Ukrainian].
13. Ivanushchenko, H. (2009). OUN-UPA na Sumshchyni: T. 2 [OUN-UPA (Organization of Ukrainian Nationalists – Ukrainian Insurgent Army) in Sumy Region: Vol. 2] / Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti; Tsentr doslidzhen vyzvolnoho rukhu. Sumy. 232 s. [in Ukrainian].
14. Knyha prykazov (1931 – 1933 h.) [Book of orders (1931 – 1933)]. DASO (F. R-2817. Op. 1. Spr. 234) [in Russian].
15. Knyha prykazov (1933 h.) [Book of Orders (1933)]. DASO (F. R-2817. Op. 1. Spr. 235) [in Russian].
16. Knyha prykazov (1936 h.) [Book of Orders (1936)]. DASO (F. R-2817. Op. 1. Spr. 239. 303 ark.) [in Russian].
17. Korzh, L. (1999). Istoriiia stanovlennia ta rozvytku Sumskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu im. A. S. Makarenka [History of the formation and development of Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko]. Sumy. 88 s. [in Ukrainian].
18. Kudinov, D. (2023). Pryvatna cholovicha himnaziia Izmailova v Sumakh: istorychnyi narys [Izmailov Private Men's Gymnasium in Sumy: Historical Sketch]. *Starozhytnosti Lukomoria*. № 6. 43-60. DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2023.6.239> [in Ukrainian].
19. Lichnoe delo G. I. Sergienka [Personal file of G. I. Sergienko]. DASO (F. R-2817. Op. 2. Spr. 684. 11 ark.) [in Russian].
20. Lichnye dela prepodavatelej [Personal files of teachers]. DASO (F. R-2817. Op. 1. Spr. 229. 230 ark.) [in Russian].

21. *Lichnye dela prepodavatelej [Personal files of teachers]*. DASO (F. R-2817. Op. 1. Spr. 231) [in Russian].
22. *Lichnye dela prepodavatelej [Personal files of teachers]*. DASO (F. R-2817. Op. 1. Spr. 232. 233 ark.) [in Russian].
23. Lukianenko, O. (2019). «*Naiblyzhchi druzi partii*»: kolektyvy pedahohichnykh vyshiv Ukrainy v obrazakh shchodennia 1920-kh – pershoi polovyny 1960-kh rokiv: monohrafiia [«*The closest friends of the party*»: collectives of pedagogical universities of Ukraine in the images of everyday life of the 1920s – the first half of the 1960s: monograph]. Poltava. 658 s. [in Ukrainian].
24. Marochko, V. *Popov Oleksandr Ivanovych [Popov Oleksandr Ivanovich]*. URL: <https://cutt.ly/JeCgi3t0> [in Ukrainian].
25. Matseliukh, K. (2013). *Osvitno-kulturna diialnist P. N. Abramovycha (1904–1943) [Educational and cultural activities of P. N. Abramovich (1904–1943)]*. Nizhynska starovyna. Vyp. 16. S. 155–163. [in Ukrainian].
26. *Nova rada [New council]* (1917, Zhovten 25). № 171 [in Ukrainian].
27. Petrov, H. (2016). Vin spokoju sobi ne dozvoliv [He did not allow himself peace]. *Petrov Hennadii. Shchodennyky. Narysy. Statti* (s. 645–650). Sumy. [in Ukrainian].
28. Petrov, H. (2016). Kriz imperski tortury [Through imperial torture]. *Petrov Hennadii. Shchodennyky. Narysy. Statti* (s. 800–802). Sumy. [in Ukrainian].
29. Petrov, H. (2016) Slidamy talantu [Following talent]. *Petrov Hennadii. Shchodennyky. Narysy. Statti / Pid redaktsiieiu L. A. Pokydchenko* (s. 32–34). Sumy [in Ukrainian].
30. *Pluh i Molot [Plow and Hammer]* (1932, Lypen 15). № 165 [in Ukrainian].
31. Podoliaka, N. (2013). Rol pedahohichnykh chasopysiv 20-kh rokiv XX st. v utverdzheni bilshovytskoi ideolohii radianskoii systemy osvity na Sumshchyni [The role of pedagogical magazines of the 1920s in the establishment of the Bolshevik ideology of the Soviet education system in the Sumy region]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy*. Vyp. 6. S. 450–453 [in Ukrainian].
32. *Protokoly zasedanij sekretariata GK KP(b)U [Minutes of the meetings of the Secretariat of the City Committee of the Communist Party (Bolsheviks) of Ukraine]*. DASO (F. P-1. Op. 1. Spr. 27. 18 ark.) [in Ukrainian].
33. *Reabilitovani istoriieiu. Kharkivska oblast [Rehabilitated by history. Kharkiv region]* (2016). Knyha tretia. Ch. 2. Kyiv. 832 s. [in Russian].
34. Sambros, Yu. (1988). *Shchabli. Mii shliakh do komunizmu: memuarri narisy [Steps. My Path to Communism: Memoir Essays]*. Kyiv: Suchasnist. 432 s. [in Ukrainian].
35. Sokolova, A. (2017). *Vnesok Ya. A. Mamontova u rozrobku pytan teorii i praktyky formuvannia estetychnoi kultury osobystosti: monohrafiia [Contribution of Ya. A. Mamontov to the development of issues of theory and practice of the formation of aesthetic culture of the individual: monograph]*. Kharkiv. 138 s. [in Ukrainian].
36. *Sprava Sapuna u 1938 r. [The case of Sapun in 1938]*. Istorychnyi bloh Oleny Pryimach. URL: <https://cutt.ly/aeCfsfOw> (data zvernennia: 12.09.2024). [in Ukrainian].
37. Khorunzhyi, Yu. *Pro velykykh bez «skandalu» [About the greats without the «scandal»]*. URL: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=744 (data zvernennia: 12.09.2024) [in Ukrainian].
38. Shuhai O. (1996). *Ivan Bahrianyi, abo, Cherez terny Hetsymanskoho sadu [Ivan Bahrianyi or, Through the thorns of the Garden of Gethsemane]*. Kyiv. 478 s. [in Ukrainian].